

ความหลากหลายของพรรณพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพรในพื้นที่ ลำน้ำปะทาว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

วราวุฒิ มหามิตร^{1*} ภารณ์ นิลกรณ์² และคันธรส สุขกุล³

^{1*} วราวุฒิ มหามิตร สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

² ภารณ์ นิลกรณ์ สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

³ คันธรส สุขกุล สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

* Warawut.m9@gmail.com

บทคัดย่อ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนความหลากหลายทางชีวภาพอันทรงคุณค่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่อยู่ริมน้ำหรือบริเวณพื้นที่ที่มีพืชอยู่ใกล้ลำน้ำปะทาว ซึ่งใช้เป็นทั้งอาหารและยาตามวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันภูมิปัญญาเริ่มสูญหายไปตามกาลเวลา งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสำรวจความหลากหลายของพรรณพืช และภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากพืชในด้านยาสมุนไพรในพื้นที่ลำน้ำปะทาว จังหวัดชัยภูมิ โดยกลุ่มประชากรหลักในการวิจัยประกอบด้วยประชาชนชาวบ้านหรือผู้ทรงภูมิ หมอสมุนไพร ได้แก่ นายชัยวัฒน์ วงษ์ชู และนักวิจัยชาวบ้าน จำนวน 7 คน และเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 30 คน การดำเนินการวิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนดังนี้ 1) สำรวจ รวบรวม และศึกษาความหลากหลายของพรรณพืชในพื้นที่ลำน้ำปะทาว โดยแบบสำรวจ ภาพถ่ายร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ (Key informant) 2) การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากพืชในด้านยาสมุนไพรในพื้นที่ลำน้ำปะทาว จังหวัดชัยภูมิ จากประชาชนชาวบ้านหรือผู้ทรงภูมิ หมอสมุนไพรในชุมชน โดยใช้การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้ 1) ความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณพืชในพื้นที่ลำน้ำปะทาว จังหวัดชัยภูมิ พบพรรณพืช 54 ชนิด 35 วงศ์ จำแนกตามวิสัยพืช ได้แก่ ไม้พุ่ม 9 ชนิด ไม้ยืนต้น 24 ชนิด ไม้ล้มลุก 10 ชนิด ไม้เลื้อยหรือไม้เถา 11 ชนิด ซึ่งพรรณพืชที่พบมากที่สุดคือพืชตระกูลไผ่ มีประโยชน์เป็นสมุนไพร 23 ชนิด 2) สำหรับภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร โดยส่วนใหญ่ใช้เป็นส่วนผสมทางยาสมุนไพรตามตำรายาพื้นบ้าน ซึ่งได้มีการนำเอาพืชสมุนไพรไปใช้ในการบำบัด รักษา บำรุงร่างกายในด้านต่าง ๆ และจากการถอดบทเรียนได้ตำรายาสมุนไพร จำนวน 3 ตำรับ ได้แก่ ยาแก้โรคริดสีดวงทวารหนัก ยากระตุ้นน้ำนม และยาเสริมกำลังสำหรับผู้ชาย

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น พรรณพืช ตำรายาสมุนไพร

Plant diversity and Local knowledge to Useful in to Useful in Herbal Patao River ChaiyaPhum Province

Warawut Mahamit^{1*}, Paranee Nilkron² and Kantharod Sukul³

^{1*} Warawut Mahamit Department of Environmental Science, Faculty of Art and Science, Chaiyaphum
Rajabhat University

² Paranee Nilkron Department of Community Health, Faculty of Public Health, Nakronpathom Rajabhat
University

³ Kantharod Sukul Department of Community Health, Faculty of Public Health, Suratthanee Rajabhat
University

* Warawut.m9@gmail.com

Abstract

Local knowledge on valuable biodiversity Especially local knowledge on the use of medicinal plants along the waterfront or in areas with plants near Pathao River Which is used as both food and medicine according to the way of life of Thai people since the past Nowadays, wisdom has disappeared with time. The objective of this research is to explore the diversity of plant species. And local knowledge, utilization of plants in herbal medicine In the Pathao River area, Chaiyaphum Province The main population of the research consists of sages, villagers or herbalists who are Mr.Chaiwat Wongchoo and Thai Ban Researcher of 9 people and 30 young people participated in the activity. Qualitative research was conducted as follows: 1) Survey, compile and study the diversity of plant species in the Lamphao River by photograph survey. Together with in-depth interviews from key informants in the area. 2) Study of local wisdom, the utilization of plants in herbal medicine. In the Pathao River area, Chaiyaphum Province From a folk philosopher or a landscape Herbal healers in the community By using focus group discussions, data analysis using content analysis

The results of the research can be summarized as follows: 1) Biodiversity in plant species in Pathao River Chaiyaphum Province. Found 54 species, 35 family species, 23 species of herbs classified by plant characteristics, including 9 species of shrub, perennial plant 24 10 species of herbaceous plants, ivy or 11 species of vine, the most common plant species are bamboo. 2) For the utilization of herbs. Most of them are used as herbal ingredients in accordance with traditional medicine. Which has brought herbs to use in the treatment of various aspects of body maintenance and from taking off the lessons, there are 3 herbal formulas, which are cure hemorrhoids. Milk stimulant and male enhancement pills.

Keywords: local knowledge, Plant diversity, herbal medicine

1. บทนำ

ปัจจุบันทั่วโลกได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพ โดยผลจากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน พ.ศ.2555(Rio+20) ซึ่งได้เน้นถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพและบริการจากระบบนิเวศ ซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาที่ยั่งยืนและความกินดีอยู่ดีของมนุษย์(สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2557) นอกจากนี้นโยบายและกฎหมายภายในของแต่ละประเทศที่เข้ามามีส่วนบังคับใช้ ยังมีกฎหมายและอนุสัญญาระหว่างประเทศซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของการรักษาชีวภาพต่าง ๆ โดยเฉพาะอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพCBD (Convention on Biological Diversity) ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายและทิศทางการดำเนินงาน

ของประเทศไทย ซึ่งได้ถูกกำหนดเป็นแผนแม่บทของรัฐบาลในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพไว้ในส่วนให้มีการรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากร และการสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยเนื้อหามุ่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพและแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรทางชีวภาพอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม(พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา, 2557)

ประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งพืช สัตว์ แร่ธาตุ ที่หลากหลายนานาพันธุ์ ภายใต้ระบบนิเวศที่แตกต่างกัน เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตศูนย์สูตรซึ่งเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตและอยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ส่งผลให้เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชพรรณ ทรัพยากรทางชีวภาพโดยเฉพาะพืชสมุนไพรนับว่าเป็นทั้งอาหารและยารักษาโรคที่ได้จากธรรมชาติซึ่งใช้ในการรักษาบำบัดมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณกาล และในปัจจุบันมีความสำคัญอย่างยิ่งในทางการแพทย์เพื่อใช้ในการบำบัดรักษาด้วยสมุนไพรและแพทย์ทางเลือก นอกจากนี้การใช้พืชสมุนไพรยังลดความเสี่ยงต่อการได้รับสารเคมีในกระบวนการรักษา ความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรนั้น เกิดจากการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม การทดลองปฏิบัติ การคัดเลือก และการถ่ายทอดโดยชุมชนและบุคคลเป็นเวลาดำเนินมาอย่างยาวนาน เป็นการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิต ซึ่งเรียกว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน การใช้สมุนไพรในการรักษาโรค เป็นส่วนหนึ่งของการแพทย์พื้นบ้านของสังคมไทยที่มีมาช้านาน ก่อนที่การแพทย์แผนตะวันตกหรือแพทย์แผนปัจจุบันจะเข้ามาแพร่หลายอย่างเช่นปัจจุบันนี้ และแพทย์พื้นบ้านของไทยซึ่งรวมถึงการใช้สมุนไพร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทยนั้น ยังคงเป็นที่พึ่งและทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพของคนไทยได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท (ประมุขศรี กิ่งโก้, 2557) จากการศึกษาสำรวจพรรณไม้ตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศพบว่าในผืนป่าของประเทศไทยมีพืชสมุนไพรทั้งหมดประมาณ 1,200 ชนิด(สุวิทย์ วรรณศรี, 2556) แต่ปัจจุบันหลายพื้นที่ในประเทศไทยได้ขยายพื้นที่ทางการเกษตรโดยการบุกเบิกแผ้วถางป่าไม้เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการเพาะปลูกและผลผลิตทางการเกษตรเป็นการมุ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจที่เป็นพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้พื้นที่และปัจจัยการผลิตเป็นจำนวนมาก จนในปัจจุบันได้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศต่าง ๆ ทั้งทางตรง ทางอ้อม ซึ่งนับวันทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นและยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศต่อไปในอนาคต(ประมุขศรีชัชวงศ์, 2557) นอกจากนี้การศึกษาเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ยังคงค่อนข้างน้อยและการศึกษาพรรณไม้ส่วนใหญ่มักเป็นพืชบก แต่การศึกษาพืชน้ำก็มีความสำคัญเพราะพื้นที่ชุ่มน้ำกำลังลดลงรวมทั้งการบุกรุกของพืชบก เนื่องจากพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์และพืชหรือสิ่งมีชีวิตที่มีความจำเพาะในน้ำที่ขึ้นและ ซึ่งพืชเหล่านี้เป็นอาหารและที่อาศัยของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในที่ชุ่มน้ำหรืออยู่ใกล้ น้ำ (เพ็ชรรัตน์ เวหุคามกุล และละออ อัมพรพรรคี, 2556)

จังหวัดชัยภูมิ เป็นอีกพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ มีทุนทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ตลอดจนพันธุ์พืชสมุนไพรมากมาย เป็นพื้นที่ต้นกำเนิดของแม่น้ำชี และลำน้ำสาขาอีกหลายสาย เป็นต้นว่า ลำน้ำพรม ลำน้ำเขิน และลำน้ำปะทิว ซึ่งมีความผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่เติบโตมากับลำน้ำปะทิว ซึ่งมีความเป็นอยู่ แบบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนความหลากหลายทางชีวภาพและเป็นแหล่งทรัพยากรชีวภาพที่สำคัญคือพื้นที่ลำน้ำปะทิวในจังหวัดชัยภูมิ ในอดีตชาวบ้านรู้จักและมีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่อยู่ริมน้ำหรือบริเวณพื้นที่ที่มีพืชอยู่ใกล้ลำน้ำปะทิวมาทำเป็นสมุนไพรเพื่อนำไปทำเป็นยาสมุนไพรเพียงน้อยชนิด ใช้ตามองค์ความรู้ของหมอชาวบ้านเท่านั้น แต่ในปัจจุบันมีปัญหาคือ พืชที่พบตามสองข้างริมน้ำลำน้ำปะทิวนั้น ชาวบ้านไม่ทราบว่ามีพืชพรรณไม้อะไรบ้าง ที่สามารถนำมาใช้เป็นพืชสมุนไพรและสมควรอย่างยิ่งที่จะนำพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่ลำน้ำปะทิวมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชุมชนและประยุกต์ให้เกิดยาสมุนไพรชนิดใหม่ ๆ ได้สูงขึ้น

ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษาลักษณะทางชีวภาพของพืช ธรรมชาติพืชที่พบบริเวณลำน้ำปะทิว จังหวัดชัยภูมิ และความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้สามารถเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการวางแผนการเก็บรวบรวมจำแนกพืชที่พบบริเวณลำน้ำปะทิว และวิเคราะห์พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณเป็นยาสามารถนำมาคิดเป็นสูตรตำรับยาสมุนไพรที่นำเชื่อถือได้ และยังสามารถส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความตระหนักถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน โดยอาจจะนำพืชสมุนไพรมาปรุงยาเพื่อใช้บำบัดรักษาอาการต่าง ๆ หรือใช้บรรเทา และป้องกันความเจ็บป่วย ตลอดจนขยายพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างยั่งยืนตลอดไป

2. วัตถุประสงค์ของกรวิจัย

- 2.1 เพื่อสำรวจความหลากหลายของชนิดพรรณพืชบริเวณลำน้ำปะทิว จังหวัดชัยภูมิ
- 2.2 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรบริเวณลำน้ำปะทิว จังหวัดชัยภูมิ

3. วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการสำรวจและศึกษารวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร ในพื้นที่ลำน้ำปะทาว จังหวัดชัยภูมิ โดยกลุ่มประชากรหลักในการวิจัยประกอบด้วย ปรชาชนชาวบ้านหรือผู้ทรงภูมิ ได้แก่ นายชัยวัฒน์ วงษ์ชู และนักวิจัยไ้บ้าน จำนวน 7 คน และเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 30 คน คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก (Inclusion criteria) ประกอบด้วยเป็นบุคคลที่อาศัยในพื้นที่ และเป็นที่ยอมรับของชุมชนในพื้นที่ว่าเป็นผู้ทรงภูมิด้านพืชสมุนไพร และมีความสนใจในการร่วมโครงการ ซึ่งทำการสำรวจข้อมูลในภาคสนาม (Field research) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth interview) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา(Content Analysis)

3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1. ผู้วิจัย (Researcher) เป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญที่สุดในการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งนักวิจัยต้องมีการเตรียมความพร้อมทั้งด้านความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย และทักษะกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. อุปกรณ์เก็บตัวอย่างภาคสนาม ได้แก่ กระดาษ ถุงพลาสติก กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง เอกสารประกอบการวิเคราะห์ชนิดพืชสมุนไพร
3. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมีลักษณะคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview)
4. แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) มีลักษณะเป็นแนวคำถามกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview)

3.2 วิธีการสร้างเครื่องมือ

- เครื่องมือในครั้งนี้คือ แบบสำรวจ แนวคำถามสำหรับการประชุมกลุ่มย่อย และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก มีวิธีการดังนี้
1. สร้างแบบสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพด้านพืชพรรณ และกำหนดประเด็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์ และแนวคำถามประเด็นการสนทนากลุ่มย่อย
  2. นำแบบสำรวจ ไปให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาในการครอบคลุมเนื้อหา และนำข้อมูลจากประเด็นการสัมภาษณ์ และประเด็นการสนทนาไปตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation) ทั้งในด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัยและเก็บข้อมูล และด้านวิธีการเก็บข้อมูล
  3. จัดทำประเด็นการสัมภาษณ์ และประเด็นการสนทนา ฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำไปเก็บข้อมูล

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

- พื้นที่ศึกษาการวิจัยครั้งนี้คือ พื้นที่ลำน้ำปะทาว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พื้นที่ประมาณ 350 ไร่ การเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้
1. สำรวจข้อมูลในภาคสนาม (Field research) ของความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณพืช จากการเดินสำรวจ การสังเกตวิถีชีวิตชาวบ้าน ร่วมกับทีมนักวิจัยไ้บ้าน และทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)
  2. ศึกษาข้อมูลพรรณพืชจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยจำแนกตามชื่อท้องถิ่น ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และลักษณะการใช้ประโยชน์ ด้วยการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ประกอบด้วยปรชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครู ประชาชน เยาวชน จำนวน 30 คน
  3. ทำการถอดบทเรียน องค์ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากพืชในการทำสมุนไพรตามภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ (Key informant) ได้แก่ นายชัยวัฒน์ วงษ์ชู และนักวิจัยไ้บ้าน จำนวนทั้งสิ้น 7 คน

3.4 การตรวจสอบคุณภาพข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ตรวจสอบเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บภาพตัวอย่างพรรณไม้ที่รวบรวมได้จากในพื้นที่สวนพฤกษอุทยานเฉลิมพระเกียรติ
3. นำตัวอย่างสมุนไพรมาตรวจสอบความถูกต้องของชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อท้องถิ่น รวมถึงคุณสมบัติเฉพาะของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ
4. ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยการตรวจสอบสามเส้า ด้านข้อมูลจากผู้ทรงภูมิหลายๆท่านที่ได้ให้ข้อมูลที่ตรงกัน ควบคู่กับการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและฐานข้อมูลต่าง ๆ

5. จัดทำบัญชีรายชื่อพันธุ์พืชสมุนไพรในสวนพฤกษอุทยานเฉลิมพระเกียรติ ประกอบด้วยชื่อสามัญ ชื่อพฤกษศาสตร์ ชื่อวงศ์ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ พร้อมทั้งระบุการใช้ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรโดยอ้างอิงจากฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2553) และอุทยานธรรมชาติวิทยาสีริกขชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล (2553) เป็นต้น

6. ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสำรวจ สัมภาษณ์ การสังเกต ตามประเด็นมาทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา(Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกและจัดหมวดหมู่แล้วสรุปเป็นประเด็นหลักและพรรณนาข้อความอย่างละเอียด เริ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นแล้วจึงสรุปประเด็นหลัก โดยสรุปเนื้อหาเชิงบรรยาย (Descriptive)

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา(Content analysis)

4. ผลการวิจัย

4.1 เพื่อศึกษาภูมิความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณพืชในพื้นที่ลำน้ำปะทาว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

จากการการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ลำน้ำปะทาว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พบพรรณพืช 54 ชนิด 35 วงศ์ เป็นสมุนไพร 23 ชนิด จำแนกตามวิสัยพืช ได้แก่ ไม้พุ่ม 9 ชนิด ไม้ยืนต้น 24 ชนิด ไม้ล้มลุก 10 ชนิด ไม้เลื้อยหรือไม้เถา 11 ชนิด ซึ่งพรรณพืชที่พบมากที่สุดคือพืชตระกูลไผ่ ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่พบบริเวณพื้นที่

ลำดับที่	ชื่อสามัญ/ ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1	หัสศุณ	<i>Clausena excavata</i> Burm. f.	RUTACEAE	แก้โรคระเพาะอาหาร แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย
2	หิงหาย	<i>Crotalaria quinquefolia</i> L.	FABACEAE (LEGUMINOSAE- PAPILIONOIDEAE)	ถอนพืช
3	กล้วยเต่า	<i>Polyalthia debilis</i> (Pterre) Finet & Gagnep.	ANNONACEAE	ถอนพืชผู้ติดยาเสพติด ผู้หญิงอยู่ไฟไม่ได้ บำรุงน้ำมัน
4	อุโลก	<i>Hymenodictyon excelsum</i> Wall. หรือ <i>Hymenodictyon excelsum</i> (Roxb.) Wall.	RUBIACEAE	บำรุงร่างกาย แก้โรคระเพาะ
5	สมัดน้อย	<i>Micromelum minutum</i> (Forst.f.) Wright & Arn.	RUTACEAE	แก้โรคระเพาะอาหาร แก้อาการไอเจ็บคอ
6	หญ้าไข่เหา	<i>Mollugo pentaphylla</i> Linn.	AIZOACEAE	นำมาปรุงอาหาร
7	อีรอก	<i>Amorphophallus</i> spp., <i>Arisaema</i> spp.	ARACEAE	ลำต้นเป็นอาหาร แก้ริดสีดวงทวาร

ลำดับที่	ชื่อสามัญ/ ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์
8	กระเจียวแดง	<i>Curcuma sessilis</i> Gage.	ZINGIBERACEAE	ฝิ่นคั้น ตกขาว หรือใส่ลูก ประคบ ทำให้เลือดลม ไหลเวียนดี
9	กะเม็ง	<i>Ecliptaprostrata</i> L.	ASTERACEAE หรือ COMPOSITAE	เป็นยาขับลม แก้อาการ ท้องเฟ้อ
10	กระเจียวขาว (ป่า)	<i>Curcuma parviflora</i> Wall.	ZINGIBERACEAE	แก้โรคตับ

4.2 ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรบริเวณลำน้ำปะทิว ต.นาเสียว อ.เมือง จ.ชัยภูมิ

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และบัญชีรายชื่อพันธุ์พืชสมุนไพร ประกอบด้วยชื่อสามัญ ชื่อพฤกษศาสตร์ ชื่อวงศ์ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ พร้อมทั้งระบุการใช้ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรโดยอ้างอิงจากฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2553) และอุทยานธรรมชาติวิทยาสิรีรุกษชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล (2553) ศูนย์วิจัยพืชสวนชุมพร กรมวิชาการเกษตร(2558) ระบุฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (2558) และศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม (2558) พบว่า สำหรับภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร โดยส่วนใหญ่ใช้เป็นส่วนผสมทางยาสมุนไพรตามตำรับยาพื้นบ้าน ซึ่งได้มีการนำเอาพืชสมุนไพรไปใช้ในการบำบัด รักษา บำรุงร่างกายในด้านต่าง ๆ และจากการถอดบทเรียนได้ตำรับยาสมุนไพร จำนวน 3 ตำรับ ได้แก่

1. ยาแก้โรคริดสีดวงทวารหนัก ส่วนผสมประกอบด้วย กุดตาแดง ดูกใส เต้าแล้ง ช้างน้าว ช้อหนาม (ใช้ส่วนจากเจ้าแห่งทั้งหมด)
2. ยากระตุ้นน้ำนม ส่วนผสมประกอบด้วย นมสาว เล็บแมว ช้างน้าว ช้อหนาม (ใช้ส่วนจากเจ้าแห่งทั้งหมด)
3. ยาเสริมกำลังสำหรับผู้ชาย ส่วนผสมประกอบด้วย นมสาว เล็บแมว ช้างน้าว ช้อหนาม เต้าแล้ง ดูกใส กุดตาแดง (ใช้ส่วนจากเจ้าแห่งทั้งหมด)

5. สรุปผล

ในพื้นที่ลำน้ำปะทิว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ จากการศึกษาและสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพของชนิดพรรณพืชพบพรรณพืชทั้งสิ้น 54 ชนิด 35 วงศ์ จำแนกตามวิสัยพืช ได้แก่ ไม้พุ่ม 9 ชนิด ไม้ยืนต้น 24 ชนิด ไม้ล้มลุก 10 ชนิด และไม้เลื้อยหรือไม้เถา 11 ชนิด นำมาใช้ประโยชน์เป็นสมุนไพร 23 ชนิด สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรสามารถถอดบทเรียนออกมาได้ 3 ตำรับยาสมุนไพร ได้แก่ ยาแก้โรคริดสีดวงทวารหนัก ยากระตุ้นน้ำนม และยาเสริมกำลังสำหรับผู้ชาย โดยเป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่ได้จากการบอกต่อกันมาจากรุ่นบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน เพื่อใช้ในการบำบัด บำรุงร่างกายในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

6. อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ กรณีพืชที่พบบริเวณลำน้ำปะทิว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งพบพรรณพืชรวมทั้งสิ้น 54 ชนิด 35 วงศ์ จำแนกตามวิสัยพืช ได้แก่ ไม้พุ่ม 9 ชนิด ไม้ยืนต้น 24 ชนิด ไม้ล้มลุก 10 ชนิด และไม้เลื้อยหรือไม้เถา 11 ชนิด เป็นสมุนไพร 23 ชนิด เป็นการสำรวจพบชนิดพรรณของพืชและพืชสมุนไพรที่หลากหลาย ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญญา ทิพย์สุราษฎร์ (2559) การศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร กรณีศึกษา : อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งพบพันธุ์ไม้ใหญ่ ไม้หนุม ไม้พุ่มไม้พื้นล่างและลูกไม้ทั้งหมด 77 ชนิดสามารถจำแนกเป็นพืชสมุนไพร 32 ชนิดหรือคิดเป็นร้อยละ 41 ของพันธุ์ไม้ทั้งหมดจากการสำรวจพบพืชสมุนไพรที่เป็นพันธุ์ไม้เลื้อยเถาวัลย์และพรรณไม้ล้มลุกอีก 16 ชนิด และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของรศ.สุวิทย์ วรรณศรี(2556) ซึ่งได้ทำการศึกษา

เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอห่มเกล้า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งพบพืชสมุนไพรทั้งหมด 51 ชนิด 33 วงศ์ ได้แก่ ไม้ยืนต้น 25 ชนิด ไม้ล้มลุก 22 ชนิด ไม้พุ่ม 4 ชนิด

ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและการอนุรักษ์ โดยมีการใช้ประโยชน์ด้านพืชสมุนไพร ด้านองค์ความรู้ที่เน้นการถอดบทเรียนสู่การเรียนรู้การสอนในห้องเรียน โดยการประสานความร่วมมือของทุกคนในชุมชน เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของให้เรารู้สึกรักและหวงแหนพืชพรรณ และสมุนไพรในท้องถิ่นของตน ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่สามารถ ใจเตี้ย,พัชรี วงศ์ผืน (2560) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน พบว่าในป่าสมุนไพรมีพืชสมุนไพรไม้ใหญ่ จำนวน 9 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีค่า ดัชนีสำคัญมากที่สุดคือ มะเกลือ พืชสมุนไพรไม้พุ่มจำนวน 12 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีค่า ดัชนีสำคัญมากที่สุด คือ ชะเอมป่า และสมุนไพรพื้นล่างจำนวน 9 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีความหนาแน่นมากที่สุด คือ หนอนตายยาก (406 ต้นต่อไร่) ในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้มีภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ สมุนไพรพื้นบ้านทั้งชื่อท้องถิ่น ส่วนที่ใช้ทำยา สรรพคุณ และวิธีการใช้โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาท สำคัญ การบูรณาการแนวคิดการบวชป่านำไปสู่กลยุทธ์การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของประชาชนและก่อเกิด กระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างเสริมกิจกรรมและสร้างแหล่งเรียนรู้ และการสร้างกติกามารยาในการ อนุรักษ์พื้นที่ป่าสมุนไพร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และลักษณะทางกายภาพ ของทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้

จึงสรุปได้ว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษาการวิจัยในครั้งนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพชนิดของพืชพรรณสมุนไพรในจังหวัดชัยภูมิ พื้นที่นี้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ทั้งทางอาหารพื้นถิ่นและพืชสมุนไพรแต่ยังขาดการให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกการรักในภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการรวบรวมข้อมูลของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาข้อมูลสรรพคุณทางยาในการใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรค และบรรเทาอาการต่าง ๆ ให้หายหรือดีขึ้นต่อไป

7.ข้อเสนอแนะ

7.1 สำหรับการศึกษาวิจัยต่อยอด ควรต่อยอดในการสร้างความยั่งยืนด้วยการสร้างความรู้ จิตสำนึกการรักษาในภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับเยาวชน

7.2 ควรศึกษาต่อยอดงานวิจัยผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับสมุนไพร งานวิจัยเกี่ยวกับสารอินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ในสมุนไพรจนสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพได้

เอกสารอ้างอิง (References)

- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสารานุกรมไทย. (2553).**ภูมิปัญญาไทย เล่มที่ 23**. กรุงเทพฯ . ด้านสุทธาการพิมพ์
- โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.(2555).**ฐานข้อมูลสมุนไพรไทยเขตอีสานใต้**.คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.จังหวัดอุบลราชธานี
- สุวิทย์ วรรณศรี และประจักษ์ บัวพันธ์. (2556). **ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูผงิ้วอำเภอห่มเกล้า จังหวัดเพชรบูรณ์**. [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์]. สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
- ประมุข ศรีชัยวงษ์ และสุรินทร์ ภูสิงห์.(2555). **ความหลากหลายทางชีวภาพของผักพื้นบ้านในเขตต้นน้ำชีและลำน้ำสาขาจังหวัดชัยภูมิ**. เครือข่ายวิจัยอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.).
- ประยูร วงศ์จินตนา. (2553). **วิทยาการสิ่งแวดลอม**. คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- รุ่งทิวา กองสอน. (2551). **ความหลากหลายชนิดของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ของชุมชน : กรณีศึกษา ป่าชุมชนโคกหินลาดอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**.มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เลอศักดิ์ ประจวบอารีย์. (2551). **สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านโป่งลึก อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี**. [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์]. สาขาวิชาเภสัชเวท มหาวิทยาลัยศิลปากร.